

3. *Ортега-и-Гассет Х.* Бунт мас / Х. Ортега-и-Гассет // Вибрані твори; [пер. з ісп. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко]. – К. : Основи, 1994. – С. 15–139.
4. *Рассел Б.* Похвала праздности [Электронный ресурс] / Б. Рассел. – Режим доступа: http://royallib.ru/read/rassel_bertran/pohvala_prazdnosti.
5. *Сторі Дж.* Теорія культури та масова культура / Дж. Сторі. – К. : Акта, 2005. – 357 с.
6. *Хоркхаймер М.* Диалектика просвещения. Философские фрагменты / М. Хоркхаймер, Т. Адорно. – М. ; СПб., 1997. – 312 с.
7. *Ясперс К.* Духовная ситуация времени / К. Ясперс // Мир философии: Книга для чтения. Ч. 2. Человек. Общество. Культура. – М. : Политиздат, 1991. – С. 546–558.
8. *Durant H.* The Problem of Leisure / Henry Durant. – George Routledge and Sons, Limited; First Edition edition, 1938. – С. 17–32.
9. *Joad C. E. M.* Diogenes – or the Future of Leisure / C. E. M. Joad. – London: K. Paul, Trench, Trubner & co., ltd., 1928. – 102 p.
10. *Leavis F. R.* Culture and Environment: The Training of Critical Awareness / F. R. Leavis, D. Thompson. – Westport. Conn. : Greenwood Press, 1977. – 150 p.
11. *Lloyd A. H.* Ages of leisure / A. H. Lloyd // American Journal of Sociology. – 1922. – № 28(2). – P. 160–178.

УДК 323.112 (744)

Алла Анатоліївна Шевченко,
заступник директора з виховної роботи
Київського коледжу будівництва, архітектури та дизайну,
здобувач Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто теоретичні аспекти дослідження національно-культурних цінностей в сучасній Україні; проаналізовано ряд наукових тверджень зарубіжних та вітчизняних вчених щодо формування цінностей; вивчено культурно-історичні корені визначеної проблеми; акцентовано увагу на тих цінностях, які є пріоритетними у життєдіяльності людини; визначено місце національно-культурних цінностей на сучасному етапі в українському суспільстві.

Ключові слова: національно-культурні цінності, національна культура, духовна культура, суспільство.

Алла Анатольевна Шевченко,
заместитель директора по воспитательной работе
Киевского колледжа строительства, архитектуры и дизайна,
соискатель Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

В статье рассмотрено теоретические аспекты исследования национально-культурных ценностей в современной Украине; проанализировано ряд научных утверждений формирования ценностей в работах зарубежных и отечественных ученых; изучено культурные и исторические корни поставленных проблем; акцентировано внимание к ценностям, которые являются приоритетными в жизнедеятельности человека; обозначено место национально-культурных ценностей на современном этапе украинского общества.

Ключевые слова: национально-культурные ценности, национальная культура, духовная культура, общество.

*Alla Anatoliyivna Shevchenko,
a vice-principal of the Kyiv College of Building,
Architecture and Design, a competitor of the National
Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts*

NATIONAL-CULTURAL VALUES IN THE CONTEXT OF THE CURRENT TRENDS OF DEVELOPMENT OF UKRAINE

In the article are represented the theoretical aspects of the study of national and cultural values in modern Ukraine, analyzed a number of research that have been approved the formation of values in the researchings of foreign and domestic scientists; explored the cultural and historical roots of the actual problems; accented attention to the values which are a priority of human livelihoods indicated the location of the national cultural values at the present stage of the Ukrainian society.

Key words: national-cultural values, national culture, spiritual culture, society.

Відродження і збільшення культурного потенціалу є необхідною умовою організації та повернення народу до своєї історії, пам'яті, витоків, культурно-історичних традицій, соціального досвіду. Серед основних напрямків оновлення і перспективного розвитку України – проблематика буття особи, нації і держави, національні традиції та їх оновлення відповідно до вимог часу, ведення культурного діалогу на міжнаціональному, міждержавному рівнях, вивчення екологічної проблематики, усвідомлення належного місця українського народу, його держави та культури у всесвітньо-історичному процесі.

Моральні норми, принципи, ідеали, поняття добра і зла, справедливості є ціннісними складовими моральної свідомості будь-якого соціуму. В умовах глобальних змін досить помітний взаємозв'язок і взаємозалежність науково-технічних досягнень і трансформації ціннісно-змістовних кодів, що засвідчує становлення нової культурно-цивілізаційної парадигми [12, 163].

Сьогодні, набуває актуальності питання про духовне відродження українського народу, збереження національно-культурних цінностей, сформованих впродовж багаторічного досвіду поколінь. Досягнути цього можна лише шляхом підвищення духовної культури українців, через розуміння та усвідомлення себе як особистості самореалізацією, розкриттям своїх можливостей.

Культурно-цивілізаційний розвиток вивчали зарубіжні та вітчизняні дослідники А. Тойнбі, У. Мігноло, І. Пригожина, І. Василенко, О. Шпенглер, С. Соколова, О. Неклесси, В. Косміна, В. Стьопіна, Ю. Пахомова, Ю. Павленко, Г. Гівішвілі, В. Толстих, Г. Драч, В. Шамрай та інші, які доводили, що шляхи створення ціннісних уявлень безпосередньо пов'язані з функціонуванням навчання, виховання.

Праці сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували феномен культури, цінності та ціннісних орієнтацій, заслуговують на увагу, зокрема М. Алексєвої, І. Бичка, Ю. Богуцького, Г. Головних, П. Гнатенка, Л. Дротенка, М. Кагана, І. Кравченка, В. Співака, Л. Столовича, В. Шубіна тощо. Проблема цінностей була предметом ряду виконаних в Україні дисертаційних досліджень К. Гайдукевич, Н. Костенко, А. Кавалерова, Є. Подольської, О. Плахотнюк та інших.

Загальновідомо, що майбутнє будь-якого суспільства будується на обізнаності з культурним спадком минулого, тому *метою нашого дослідження* є вивчення національно-культурних цінностей в контексті сучасних тенденцій розвитку України. Об'єктом дослідження є національно-культурні цінності, предметом – національно-культурні цінності в сучасному розвитку України. Відповідно до мети дослідження у даній статті виділено наступні завдання: на основі вивчення джерел та наукової літератури узагальнити стан опрацьованості досліджуваної проблематики; пояснити значення національно-культурних цінностей; дослідити культурно-історичні корені визначеної проблеми; акцентувати увагу на цінностях, які є пріоритетними у життєдіяльності людини; визначити місце національно-культурних цінностей на сучасному етапі в Україні.

Культурологія вважає близькими категорії цінність і культура, і визначає цінність як поняття, що має два характерологічних аспекти: *дезаксіологічний* (позаціннісний, об'єктивістський), за яким у культуру входить усе, створене людиною, – засоби творення і знищення; літературна мова і кримінальний жаргон; *аксіологічний* (ціннісний), коли факти культури співвідносяться з прийнятою системою цінностей і поділяються на позитивні й негативні, світлі й темні. Вартісне, переважне, бажане, благородне – усе це вказує на щось позитивне для людини і для людського життя. Іноді твердять, що природа – це дійсність поза цінностями, а культура – дійсність з позиції цінностей [5, 176].

Поняття цінностей є досить важливими для культури, адже вони становлять її сутність, тому культуру можемо визначати як систему цінностей. Категорія цінності утворюється в людській свідомості шляхом порівняння різних явищ. Осмислюючи світ, людина вирішує для себе, що в житті для її є важливим, а що ні, що істотно, а що несуттєво, без чого вона може обійтися, а без чого ні. Природно, що різні люди, різні культури визначають свій ціннісний світ по-своєму. Серед всієї ієрархії цінностей можна виділити ті, які є загальнолюдськими, або глобальними, тобто властиві переважній більшості людей, наприклад: Свобода, Праця, Творчість, Гуманізм, Солідарність, Чесність, Вихованість, Інтелігентність, Сім'я, Нація, Народ, Діти тощо. Зниження значення цих цінностей викликає в цивілізованому суспільстві серйозні занепокоєння.

Становлення держави, як переконливо свідчить історія людської цивілізації, – довготривалий і суперечливий процес вибору оптимальних форм соціальної рівноваги. Кожна з державних націй мала власний шлях розвитку, вирізняючись з-поміж інших особливостями духовного і культурного життя, типом економічних відносин, морально-етичними та побутовими цінностями, засвідчуючи у такий спосіб свою самобутність. Реформування національно-культурних цінностей в Україні, що триває, вимагає наукового прогнозування соціальних наслідків, визначення національних пріоритетів, поступального розвитку суспільства, адже національна культура – продукт матеріальної та духовної праці нації, синтез культур, її соціальних груп, верств, її історія, відносини, соціальна пам'ять, що збагачує національне. Результатом національної культури є культурно-національні цінності, які визначаються сімейно-родинними зв'язками, спільною територією мешкання, духовною культурою народу, мовою, музичним і словесним фольклором, рисами національного характеру, звичаями, традиціями, мистецтвом тощо.

Національна культура є продуктом праці інтелектуальної еліти нації. В її основі лежить національна самосвідомість – особливе розуміння ролі культури консолідації нації, формування її національних інтересів [11, 136].

Глобалізаційні процеси як позитивного плану (перехід до постіндустріального суспільства, гуманізація процесів державного розвитку, потреби в громадянському суспільстві тощо), так і негативного (демографічна криза, інформаційні та сексуальні революції, руйнація традиційної статево-рольової диференціації та ролі сім'ї) значною мірою впливають на суспільну свідомість і формування національно-культурних цінностей людей.

У сучасних умовах комунікаційний вплив посилюють засоби мас-медіа, зокрема реклама. За твердженням американського дослідника І. Лібермана нові цінності впроваджують продюсери телепередач, магнати кіновиробництва, законодавці моди і багато інших осіб, що відіграють визначальну роль в електронному комплексі мас-медіа. Ці творці нових тенденцій досить вагомо впливають на нас і особливо на наших дітей, часто не усвідомлюючи ніякої відповідальності за поширення згубних ідей.

Англійський історик А. Тойнбі у праці «Дослідження історії» стверджує, що цивілізації можуть вичерпувати свій потенціал, занепадати, і це відбувається тоді, коли вироджується духовна еліта. Європейська цивілізація, до якої відноситься і українське суспільство, на думку історика, переживає кризові явища, для подолання яких треба повернутися до істинних духовних цінностей. До цього історик звертається у своїй праці «Занепад етики в Америці», де констатує, що на перший план висувається проблема збереження національно-культурних цінностей в стрімкому розвитку держави [8, 50].

Вітчизняний історик В.Б. Антонович зазначає, що народний характер складається з якостей природжених і вжитих культурою. Звісна річ, що в характері кожного народу є якості як бажані, так і небажані, як позитивні, так і негативні. Ніяка культура не в силі знищити природжених якостей, але ж мета всякої культури повинна бути в тім, що культура повинна впливати на характер народу, що спонукатиме його до розвитку бажаних, позитивних якостей, і до несприйняття якостей небажаних, негативних. Із психічних якостей, які здаються авторові ідеальними, позитивного характеру набуває етичний критерій. Етика – річ вселюдська, тільки у різних народів вона складається неоднаково. У суспільному житті – це одна з найголовніших основ людського життя, поведіння і добробуту [13, 5].

У XVIII столітті філософи-просвітителі сформували ідею вільного вибору людини, можливість самостійно виражати свою позицію з різних питань, зокрема моралі. Ці ідеї стали популярними в наступних століттях, вони вплинули на формування суспільно-політичних поглядів ліберального спрямування і на сьогоднішній день є домінуючими в країнах західного світу [8, 51].

Постійне прагнення людини співвідносити свої вчинки із системою суспільних цінностей, з вищим благом є сенсом життя. Український мислитель Григорій Сковорода наголошував, що щастя людини полягає у її спорідненій праці – тій, яка допомагає реалізувати внутрішній потенціал людини, її суть. Думки Г. Сковороди підтверджені автором біблійної книги Еклезіастом, слова якого неодноразово повторюються простою сентенцією: «Нема чоловікові кращого, як ділам своїм радіти» [8, 55].

У законі України про освіту зазначено, що освіта в Україні повинна здійснюватися з урахуванням традицій, що надасть змогу зберегти національно-культурні цінності сучасного молодого покоління. При цьому базовими параметрами оптимальності здійснення такої реформації, як стверджує сучасний науковець Ю.П. Богущкий, мають бути дві групи критеріїв: 1) ті, що визначають міру «самопідтримуваності» системи культурних цінностей, потенціал її внутрішньої рівноваги (тобто сумісності, а не взаємовитіснення несумірних елементів культури та тенденцій в культурному житті суспільства); 2) ті, що репрезентують міру культивування в її контексті пріоритету духовних цінностей як «атрибутів її людяності» [4, 13].

Традиції народу, традиції українського родинного виховання мають бути збереженими і в цьому велику роль має відіграти педагогічна громадськість адже, тісно спілкуючись з школярами, студентами, потрібно постійно шукати нові підходи до проблеми підвищення загального рівня національних цінностей, формувати свідоме ставлення до своєї нації, народу. Плідний внесок у вивченні філософських, загальнонаукових аспектів щодо збереження культурних цінностей здійснили вітчизняні вчені І.А. Зазюн, І.Д. Безгін, Т.П. Єрошкіна, А.Н. Демянчук, Н.І. Ільїнська, Г.М. Падалко, С. Соломаха, Н. Миропольська, Л.П. Марченко, Г.П. Шевченко та інші, які вивчали шляхи створення ціннісних уявлень, безпосередньо пов'язаним з функціонуванням освіти: навчання, виховання, педагогічного впливу.

Відомий український педагог-новатор Микола Палтишев доводить, що окрім інтеграції знань потрібна духовна наповненість предмета. Традиційні українські цінності та ідеали відображають, зокрема, прагнення народу до свободи, незалежності, державності, поваги до культури мови, історично-культурних та духовних здобутків народу, любові до рідної землі, шанування батьків, старших, родинних зв'язків та традицій, справедливості тощо.

Сьогодні збереження нашого «коріння» набуває, як ніколи, великого значення, адже швидкий розвиток інформаційних технологій, науково-технічного прогресу, проблеми соціально-економічного становища українського суспільства, зниження рівня життя більшості населення, його розшарування, пропаганда жорстокості й насилля, невизначеність в оцінці подій історичного минулого українського народу, негативно вплинули на моральні цінності підростаючого покоління, а оскільки майбутнє будь-якої держави – молодь, то, звичайно, на особливу увагу заслуговують процеси, які відбуваються у молодіжному середовищі. Адже саме молоді люди є тим матеріалом, що найбільше піддається зовнішнім впливам. Вони, як правило не обтяжені суперечливим досвідом минулого з притаманними йому ціннісними і поведінковими установками, як доводить нам сучасний науковець Н.Б. Бабенко [2, 163].

У молодій людини сьогодні, у переважній її більшості, формується утилітарна модель свідомості, де матеріальне багатство стає сенсом життя. Американський вчений Ю. Стейлі вивів своєрідну формулу такої моделі свідомості: «щастя = споживання: бажання». Хочеш бути щасливим – збільшуй чисельник (споживання) або зменшуй знаменник (бажання). У сучасних умовах українського суспільства, окрім вказаних глобальних причин, негативний вплив

на формування національно-культурних цінностей мають такі фактори як різка зміна суспільних ідеалів, економічні проблеми, політична нестабільність. Усе це веде до відходу від традиційних цінностей.

Однією з головних проблем вбачаємо проблему спадкоємності поколінь – процесу взаємної передачі, засвоєння, збереження та використання матеріальних і духовних цінностей, соціальної інформації і досвіду. Спадкоємність – це зв'язок між різними етапами розвитку культури, який полягає в збереженні і використанні окремих елементів спадщини минулого. Без спадкоємності неможливий розвиток культури і прогрес суспільства в цілому. Культурна спадщина є сукупністю цінностей, які дісталися людству від минулих епох і критично освоюються, розвиваються та використовуються у контексті конкретно-історичних завдань сучасності, відповідно до потреб сьогодення; являється джерелом нововведень, матеріалом для творчості, зберігається і передається в часовому і просторовому вимірах, адже кожне покоління наслідує з попередньої епохи те, що йому суб'єктивно близьке і об'єктивно необхідне, створюючи своє обличчя культури. Таке вибіркоче успадкування особливо характерне для мистецтва, моралі тощо. Культурні цінності минулого можуть тимчасово випадати з духовного обігу, але без повернення до них культурний прогрес неможливий.

Український науковець О.В. Яремчук, досліджуючи спадкоємність поколінь, відзначає, що особливостями цього процесу у сучасній Україні є, по-перше, те, що цей процес відбувається в умовах не тільки зміни поколінь, але й зміни політичної, економічної та соціальної структур. По-друге, пріоритетного значення набуває не міжпоколінна спадкоємність, а внутрішньо-поколінне запозичення, як правило, елементів субкультур західних країн. По-третє, нігілістичне ставлення до спадщини поколінь радянського періоду приводить до краху авторитету старшого покоління в очах молодого. По-четверте, девальвація духовних цінностей та норм попередніх поколінь ускладнює передачу їх наступним поколінням. В цьому контексті виникає проблема конфлікту поколінь.

На наш погляд, конфліктна взаємодія всередині і між поколіннями виступає не тільки фактором руйнування, а й запорукою зміцнення соціальних зв'язків. Останнє відбувається, наприклад, тоді, коли молодь, протиставляючи себе дорослим, консолідується за принципом відкидання минулих норм та традицій, активно впроваджує певний тип життєдіяльності й виступає лідером для дорослих. Конфлікт поколінь може протікати латентно, як прихована соціальна напруженість, або відбуватися відкрито, як зіткнення думок, поглядів, ідей. На думку політологів, найбільш експресивне й агресивне протистояння поколінь відбувається на макрорівні з проблем ідеології. Як зазначає О.В. Яремчук, на мікрорівні зіткнення поколінь згладжується сімейними традиціями. Наприклад, у пострадянському просторі можна спостерігати наступну тенденцію: в поколінні 1990-х років (народжені приблизно в 1960-х) сформувалися дві орієнтації – на ностальгічну ідеалізацію радянського минулого й на раціоналістичне прийняття сучасних соціально-економічних змін. Цікаво, що обидві тенденції можуть проявлятися в свідомості однієї людини. Можливо, це пояснюється тим, що соціалізація даного покоління проходила на межі епох застою й перебудови.

Сучасний розвиток української культури відзначається як посиленням процесів самоусвідомлення та набуття культурної ідентичності, прагненням сформувати національну культуру як цілісну, гармонійну систему, так і напруженням між різновекторними спрямуваннями регіональних культурних процесів. Водночас стає зримішою і послідовною посилена інтеграція національної культури в європейський і світовий культурний простір, стимульована динамікою зіткнень часто полярних мистецьких тенденцій та естетичних вимірів. Очевидною є і парадоксальна дволикість культурної єдності українського суспільства, проте пробуджене в роки незалежності природне прагнення різних культурних ареалів України до збереження власної ідентичності й самореалізації у сфері культури, літератури, мистецтва наповнює вірою в культурний розквіт України в ХХ столітті, хоча поп-культура, що виростає на ґрунті заперечення соціалістичної культури, сфокусувала важелі орієнтації на занижені художні смаки, що є ґрунтом для насадження чергової культури масової комунікації. Розгорнулося глобальне маніпулювання свідомістю, під цілеспрямованими прожекторами масової культури як визначальної особливості сучасної індустріальної культури особистість втрачає своє індивідуальне, розчиняється в колективній масі бездумних споживачів ерзац-культури, відривається від свого національного прайоритету – від рідної культури, народних традицій, мови, етнічної основи життєдіяльності.

Сьогодні слід мобілізувати власні національні ресурси – інтелектуальні, духовні, сформувати новий тип знання як основної складової суспільних цінностей. Усі науки – гуманітарні, природничі, технічні – мають бути зорієнтовані на людину, на розв'язання визначальних проблем людського буття, на осмислення явищ і тенденцій національного і загальнонаціонального розвитку [9, 17].

Як стверджує Л.Г. Дротянко, саме «людино-вимірний фактор повинен бути смисловим епіцентром глобалізації, і саме за цієї умови глобалізація виявить себе як всебічний, повний, універсальний феномен, здатний продемонструвати перш за все позитивні тенденції становлення сучасної цивілізації, які прокладають шлях до взаємного визнання культурних цінностей кожної країни і кожного народу» [7, 249].

Дуже важливо, з яким духовним потенціалом, з якими морально-етичними цінностями, з якою ідейно-світоглядною позицією вступає українська людина у світ. Сучасна людина духовно знесилена різноманітними інформаційними послугами, які стимулюють нарощення матеріальних запитів, потреб, необхідністю відповідати якимось всезагальним стандартам поведінки, зв'язків, мислення, навіть вживання їжі, одяг, подорожування. Домінанта матеріального над духовним переслідує людство з давніх-давен. В. Липинський, формулюючи концептуальні засади формування українського суспільства, остерігав від ослаблення національного та морального й згадував давній Вавилон та Стародавній Рим, де матеріальна складова перевищила громадську мораль [10, 204].

Національні культурні форми виробництва і споживання втягуються у нову глобальну, цивілізаційну сферу, яка охоплює увесь світ, і відповідно до транснаціональних завдань та стандартів видозмінюється. Проте спрацьовує інстинкт соціокультурного самозбереження, активізується пошук нових природних і культурних ресурсів для забезпечення національної своєрідності, збереження національно-культурних цінностей. Україна виявилась не

підготовленою до інформаційної революції, яка «навальню обвалилася» на українську людину, не захищену духовною оболонкою національної ідентичності, усім комплексом національних цінностей і пріоритетів [9, 20]. Той інформаційний простір, у якому перебуває сьогодні молода людина, вимиває національно-культурні цінності та понижує ступінь її моральної духовності, спрямовуючи її орієнтири на матеріальні блага.

Отже, національно-культурні цінності є предметом широких теоретичних досліджень різних наукових спрямувань і не втрачають свою актуальність. На сучасному етапі розвитку України як незалежної держави поживався підвищений інтерес науковців до проблеми цінностей як результат більш поглибленого розуміння природи людського пізнання, яке в процесі трансформації набуває нових ознак та допомагає людині пристосуватися до якісно нових соціально-культурних умов життя.

Сучасне українське суспільство, формуючи національно-культурні цінності, покликане утвердити пріоритети культури, мобілізувати для її розвитку всі внутрішні й зовнішні ресурси, виховати гармонійно розвинуту, духовно багату особистість для блага і процвітання нашої вітчизни.

Література

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія / В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко. – К.: Генез, 1993. – Т.2 – 317с.
2. Бабенко Н.Б. Девіантна поведінка молоді як прояв молодіжної субкультури // Культура і сучасність / Н.Б.Бабенко. – 2007. – №1. – 194 с.
3. Богуцький Ю.П., Андрущенко В.П., Безвершук Ж.О., Новохатько Л.М. Українська культура в європейському контексті; [за ред. Ю.П.Богуцького] / Ю.П. Богуцький, В.П. Андрущенко, Ж.О. Безвершук, Л.М. Новохатько. – К.: Знання, 2007. – 679 с.
4. Богуцький Ю.П. Системно-онтологічні засади теорії культурно-історичного процесу // Культура і сучасність/Ю.П. Богуцький. – 2007. – №1. – 194 с.
5. Гіптерс З.В. Культурологічний словник-довідник / З.В. Гіптерс. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 328 с.
6. Горський В.С. Філософія в українській культурі / В.С. Горський. – К., 2001. – 235 с.
7. Дротянко Л.Г. Глобалізація як засіб розв'язання негативних наслідків епохи модерну/ Л.Г. Дротянко // Людина і культура в умовах глобалізації. – К., 2003. – С. 247-254.
8. Кравченко І. Світ запорозький та його цінності / Запорозжці: До історії козацької культури / І. Кравченко. – К.: Мистецтво, 1993. – 400 с.
9. Історія української культури. – Т.5. Книга 1. Українська культура 20 – початку 21 століть. – К.: Наукова думка, 2001. – 1032 с.
10. Липинський В.К. Листи до братів-хліборобів/ В.К. Липинський // Твори. – К.; Філадельфія. – 1995. – Т. 8 – 470 с.
11. Парахіна М.Б., Полушкіна Т.В. Історичні умови національно-культурного процесу в Україні 1920-1923 рр. / М.Б. Парахіна, Т.В. Полушкіна // Вісник. – К., 2007. – №4. – 174 с.
12. Співак В.М. Культурологічний та цивілізаційний підходи до дослідження глобалізаційного процесу/ В.М. Співак //Вісник. – 2010.– №2 – 191 с.
13. Талімончук О. Модель індивідуальної утилітарної свідомості сучасної молоді: Виховна робота в навчальних закладах/О.Талімончук. – Редакційно-видавничий відділ Наукового методичного центру. – 2011. – №15. – 322 с.